

Państwowa Szkoła Wyższa
im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Dawid Błaszczak
Wiesław Romanowicz

**WYBRANE PROBLEMY
WSCHODNIEGO POGRANICZA
POLSKI WOBEC WYZWAŃ
WSPÓŁCZESNOŚCI**

Biała Podlaska 2018

Wydawca
Państwowa Szkoła Wyższa
im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Recenzja
dr hab. Barbara Cieślińska, prof. UwB

Opracowanie statystyczne
mgr Adam Szepeluk

Korekta
Gabriela Kuc-Stefaniuk
www.twojtekst.eu

© Copyright by Państwowa Szkoła Wyższa
im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej,
Dawid Błaszczak, Wiesław Romanowicz

Publikacja powstała w ramach projektu dofinansowanego z dotacji podmiotowej
na utrzymanie potencjału badawczego (dotacji bazowej),
pt. „Wybrane problemy wschodniego pogranicza Polski wobec wyzwań współczesności”

ISBN 978-83-64881-45-9

Nakład: 120 egzemplarzy

Liczba arkuszy wydawniczych: 12

Wydawnictwo PSW JP II
ul. Sidorska 95/97, p. 334R
21-500 Biała Podlaska
www.pswbp.pl

Skład, druk i projekt okładki
Agencja Reklamowa TOP, ul. Toruńska 148, 87-800 Włocławek
tel.: 54 423 20 40, fax: 54 423 20 80, www.agencjatop.pl

Spis treści

Wstęp	5
1. Pogranicze jako kategoria badawcza – różnorodność stanowisk teoretycznych i empirycznych – Dawid Błaszczak, Wiesław Romanowicz	9
1.1. Znaczeniowe zakresy pogranicza	10
1.2. Perspektywy badawcze pogranicza	14
1.3. Wokół problematyki badań pogranicza.....	17
1.4. Problematyka badań sieciowych w socjologii pogranicza.....	21
2. Wschodnie pogranicze Polski w transgranicznych sieciach terytorialnych w Europie – determinanty, koncepcje i realizacja – Dawid Błaszczak	31
2.1. Od Europy wertykalnej do horyzontalnej – w stronę sieciocentrycznego systemu rządzenia	31
2.2. Analiza sieci relacji wschodniego pogranicza Polski. Procedura postępowania badawczego, zasięg czasowo-przestrzenny badań, cele i hipotezy badawcze.....	34
2.3. Meandry powiązań Polski, Białorusi i Ukrainy na tle sytuacji geopolitycznej w Europie.....	41
2.4. Partnerstwo Wschodnie w strukturze sieci – europeizacja czy peryferyzacja?.....	55
3. Gospodarka w sieciach relacji Polski, Białorusi i Ukrainy – Dawid Błaszczak	63
3.1. Meandry polsko-białoruskiej i polsko-ukraińskiej współpracy gospodarczej	63
3.2. Podmioty gospodarcze na pograniczu wschodnim - zmiany strukturalne i dynamika rozwoju	71
3.3. Przestępczość gospodarcza na wschodniej granicy Polski	83
4. Studenci wschodniego pogranicza w perspektywie badawczej – Wiesław Romanowicz	99
4.1. Metodologiczne założenia badań socjologicznych	100
4.2. Stosunek studentów do własnego regionu	105
4.3. Studenci wobec sąsiednich krajów i narodów	115

4.4. Profile ideologiczne studentów a postawy wobec ustroju politycznego i gospodarczego	124
4.5. Relacje „mniejszość - większość” w opiniach badanych studentów	130
4.6. Studenci wobec wybranej problematyki cywilizacyjnej.....	134
4.7. Zaufanie do instytucji i wybranych dziedzin życia społecznego.....	141
5. Religijno-moralne postawy studentów wschodniego pogranicza –	
<i>Wiesław Romanowicz</i>	147
5.1. Globalne postawy wobec religii	147
5.2. Dobro i zło jako podstawowe wymiary moralności	161
5.3. Wartości studentów.....	168
Zakończenie	175
Summary	181
Bibliografia	183
Spis rycin i tabel	195

Wstęp

Mimo że termin „pogranicze” ma obecnie wiele znaczeń, a tym samym definicji, to zarówno w potocznym, jak i naukowym dyskursie najczęściej jest utożsamiany z terytorium położonym blisko granic państw. Różnorodne, specyficzne procesy i zjawiska wpływają na kształtowanie się na nim i funkcjonowanie także granic społecznych. Pogranicze jest zjawiskiem zbiorowym w kontekście funkcjonowania i oddziaływania różnych grup społecznych, np. etnicznych, religijnych i innych, a także indywidualnej postawy człowieka przebywającego w środowisku zróżnicowanym kulturowo. Stąd też różnorodność kulturowa jest immanentnym elementem identyfikującym termin „pogranicze”. W tym kontekście tematyka pogranicza wyznacza bardzo szerokie interdyscyplinarne pole dociekań naukowych, co skłania specjalistów reprezentujących różne dziedziny nauk do podejmowania badań terenowych i wykorzystywania różnych narzędzi i perspektyw badawczych. Analizując literaturę przedmiotu, należy zauważyć, że badania dotyczące problematyki pogranicza nie mają spójnego programu czy planu. Wynika to z faktu, że są realizowane w odniesieniu do różnych zakresów i kierunków teoretycznych i empirycznych.

Pośród innych dziedzin naukowych socjologia pogranicza ma w tym względzie największe osiągnięcia oraz dokonania. Na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat potrafiła dookreślić ogólne zakresy badań oraz skupić badaczy penetrujących rzeczywistość społeczno-kulturową wszystkich pograniczy w Polsce. Niejako naturalną konsekwencją owych dociekań jest ukazywanie się na rynku specjalistycznych periodyków naukowych oraz systematyczna wymiana myśli i refleksji szerokiego grona badaczy zainteresowanych tą tematyką. Jest to możliwe dzięki licznym konferencjom i sympozjom naukowym organizowanym przez różne ośrodki naukowe w Polsce.

W ostatnim czasie do grona ośrodków zajmujących się problematyką pogranicza dołączyła Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, która chociażby z racji swojego usytuowania jest predestynowana do prowadzenia badań na wschodnim pograniczu. W tym kontekście niniejsza publikacja jest, z jednej strony, wybiórczym – ze względu na zakres podejmowanych problemów – podsumowaniem konferencji naukowej, która odbyła w kwietniu 2017 roku i została zorganizowana przez Zakład Socjologii PSW w Białej Podlaskiej, z drugiej zaś ukazuje nowe obszary badań proponowanych przez autorów tej publikacji. Wprawdzie opis i interpretacja zaprezentowanych problemów są zróżnicowane, to charakter zjawisk, opis sytuacji społecznej czy sposób interpretacji rzeczywistości społecznej cechuje jednorodność. Wszystkie nakreślone powyżej zagadnienia dotyczą wschodniego pogranicza i są opisem aktualnego stanu, dokonany w perspektywie przyszłości.

Niniejsza publikacja złożona jest z pięciu rozdziałów. Pierwszy poświęcony jest ogólnym zagadnieniom związanym z problematyką i przedmiotem dociekań badawczych socjologii pogranicza. Autorzy rozdziału wychodzą od wyjaśnienia podstawowych pojęć dotyczących pogranicza, transgranicza itd., następnie dokonują próby wskazania istoty pogranicza, kończąc na refleksji nad problematyką badań pogranicza, w tym zastosowania klasycznych i nowatorskich podejść empirycznych. Podwaliną tych ostatnich jest w dużym stopniu język analizy sieci, bazujący na matematycznych teoriach i wzorach zaczerpniętych z kombinatoryki czy teorii grafów. „Intuicyjnie czujemy, że rozwiązanie matematyczne w odniesieniu do życia społecznego [...] może być podwaliną następnej generacji rozważań socjologicznych. Matematyzacja języka [...] winna spotęgować twórczy charakter tego, co najpełniejsze we współczesnej socjologii, [...], aby poczynić skok jakościowy na ścieżce rozwoju jako kompetentnej nauki”¹. Kluczowym fragmentem rozdziału jest prezentacja elementarnych paradygmatów, wokół których ogniskują się problemy badawcze. Sięgnięcie przez autorów książki do nich jako swoistych modeli czy wzorców jest zabiegiem celowym. „Paradygmat koncentruje uwagę uczonych na niewielkiej liczbie specjalistycznych zagadnień, pozwala im zbadać pewien wycinek [...] w tak szczegółowy i dogłębny sposób, jaki bez niego trudno byłoby sobie nawet wyobrazić”². Jako przedmiot studiów i zastosowań praktycznych paradygmaty to „zbiór powtarzających się quasi-standardowych ilustracji rozmaitych teorii w ich pojęciowych, doświadczalnych i instrumentalnych zachowaniach”³.

Autor drugiego rozdziału koncentruje się na zagadnieniach związanych z partycypacją subpaństwowych jednostek terytorialnych, ulokowanych na wschodnim pograniczu Polski, w transnarodowych sieciach terytorialnych (zwanymi również transgranicznymi) w Europie. Podstawą prezentowanych rozważań i analiz jest przekonanie o dominacji struktur sieciowych jako realnego bytu, wokół którego zorganizowane jest myślenie i działanie zarówno jednostek, jak również grup, instytucji i organizacji. „Sieci stanowią nową morfologię społeczną naszych społeczeństw, a rozprzestrzenianie się logiki usieciowienia w sposób zasadniczy zmienia funkcjonowanie i wyniki w procesach produkcji, doświadczenia, władzy i kultury”⁴. Relacje oplatające wschodnie pogranicze Polski autor osadza na kanwie geopolitycznych powiązań pomiędzy Unią Europejską a Europą Wschodnią, z uwzględnieniem związków w trójkącie Warszawa – Kijów – Mińsk. Dopełnieniem rozważań rozdziału drugiego jest próba debaty na temat projektu Partnerstwa Wschodniego, ukierunkowanego na zbliżenie między Wspólnotą Europejską a państwami byłego bloku sowieckiego, w tym szczególnie graniczącymi z UE. Autor próbuje znaleźć odpowiedź na pytanie, czy z per-

¹ S. Partycki, *Kilka uwag o nowej socjologii* [w:] S. Partycki (red.), *E-społeczeństwo w Europie Środkowej i Wschodniej. Teraźniejszość i perspektywy rozwoju*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2015, s. 16.

² T.S. Kuhn, *Struktura rewolucji naukowych*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2009, s. 54.

³ Tamże, s. 85.

⁴ M. Castells, *Społeczeństwo sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 467.

spektywy czasu projekt Partnerstwa Wschodniego doprowadził do europeizacji czy peryferyzacji Białorusi i Ukrainy. A może istnieje jakaś „trzecia droga”?

Przedmiotem rozważań rozdziału trzeciego jest polsko-białoruska i polsko-ukraińska współpraca gospodarcza, inicjowana przez podmioty zlokalizowane na obszarze wschodniego pogranicza Polski. Analiza współpracy gospodarczej ma charakter dwutorowy, po pierwsze odnosi się do wybranych wskaźników obrazujących zmiany strukturalne i dynamikę rozwoju współpracy, po drugie bazuje na sieciach udziału podmiotów publicznych i niepublicznych w projektach transgranicznych, finansowanych w ramach funduszy europejskich i ukierunkowanych na wzmocnienie szeroko rozumianej współpracy gospodarczej. Analiza działalności osadzona jest na rozważaniach dotyczących sytuacji makroekonomicznej Polski, Białorusi i Ukrainy, rzutu na zakres i dynamikę transgranicznej wymiany gospodarczej. Dopełnieniem rozdziału trzeciego jest prezentacja i opis danych dotyczących zachowań przestępczych, charakterystycznych dla wschodniego pogranicza, takich jak np.: przemyt alkoholu, paliwa, papierosów, narkotyków, nielegalne migracje itd. Teoretyczną podbudowę stanowi analiza wybranych definicji przestępczości, a także koncepcji zachowań przestępczych, zaczerpniętych ze specjalistycznej literatury przedmiotu.

W czwartym rozdziale autor prezentuje wyniki badań stosunku studentów do własnego regionu oraz sąsiednich krajów i narodów. Przedstawia profile ideologiczne i polityczne studentów, ich stosunek do wybranych problemów cywilizacyjnych w kontekście zaufania do instytucji i innych dziedzin życia społecznego. Wszystkie zaprezentowane analizy zaprezentowane zostały w perspektywie socjologicznej i poprzedzone szczegółowym opisem wykorzystanych metod i narzędzi badawczych wykorzystanych w czasie gromadzenia danych.

Rozdział piąty dotyczy opinii młodzieży na temat moralności, Ma na celu m.in. określenie ich postaw wobec religii w odniesieniu do podstawowych aspektów dobra i zła. W części podsumowującej prezentowane są autodeklaracje dotyczące największych wartości w życiu badanych.

Niniejsza publikacja jest przykładem rozważań na temat wschodniego pogranicza, które w pewnym zakresie doczekały się już wielu opracowań naukowych. Nie oznacza to jednak, że nie jest potrzebne kolejne, nowe spojrzenie na funkcjonowanie granic, podziałów, zależności i uwarunkowań w różnych sferach działalności współczesnego człowieka. Pogranicze wschodnie ma swoją specyfikę i z pewnością niejednorodną, dlatego autorem przyświecał podstawowy cel: aby na bazie dotychczasowych ustaleń wkomponować w tematykę pogranicza nowe problemy i zagadnienia, będące przedmiotem indywidualnych zainteresowań obydwu badaczy. Tym samym niniejsza publikacja wpisuje się w nurt aktualnych badań nad pograniczami, obejmujących różnorodne procesy i zjawiska zachodzące szczególnie po stronie wschodniej.

Na zakończenie chcielibyśmy serdecznie podziękować Pani Profesor Barbarze Cieślińskiej za cenne uwagi zawarte w recenzji oraz wszystkim pozostałym Osobom dzięki którym niniejsza publikacja mogła się ukazać.